

MUNKAERŐPIACI HELYZET – FOGLALKOZTATOTTSÁG

Szegő Szilvia

Ifjúság és a munka világa

Összegzés

Az ifjúsági életszakasz a munkára és a családalapításra való felkészülés, illetve már a munkába lépés, a családalapítás rendkívül bonyolult éveit fogja át, azokat az éveket, amikor gyermekből felnőtté válunk, amikor a volt gyermekek szülők lesznek. Magyarországon ez az átmenet rendkívül gyors, korai a házasságkötés, és a fejlett országokhoz képest korai a munka világába való belépés is. Míg a fejlett országokban az átlagos fiatal úgy éli meg az ifjúsági életszakaszt, hogy nem alapít családot, addig Magyarországon az átlag már neveli az első, sokszor már a második gyermeket. Ennek fényében még drámaibbnak tűnik, hogy ez az átlépés a felnőtt létbe gyakran azért ütközik akadályba, mert a fiatal nagy nehézségek árán tud bejutni a munka világába.

A munkaerőpiaci szegmentáció és a későbbi munkaerőpiaci pozíciók tekintetében az ifjúsági életpályák számos választóvonalat tartalmaznak. Az, hogy hányan jutnak eredményesen túl e választóvonalakon sikeresen, nagy mértékben függ az iskolarendszer demokratikus voltán. A kevésbé demokratikus iskolarendszerek ezzel szemben a korai szelekció eszközei is egyben. A gyermekélet korai stádiumában determinál, viszsztatart vagy előbbre juttat a kedvezőbb társadalmi státuszhoz szükséges iskolai ugródeszka. Azért fontos hangsúlyozni ezt ezen a konferencián, mert Magyarországon nem magyarázza meg a nagyarányú ifjúsági inaktivitást a továbbtanulás intenzitása.

A fejlett országok munkát biztosítanak a fiatalok széles rétegének, miközben a középfokú végzettség már kötelező, vagy már szinte általánossá vált – alig van fiatal ilyen végzettség nélkül –, s a felsőfokú iskolába járás, a diáklét megnyílt a fiatalok nagy tömege számára.

Magyarországon a fiatalok inaktivitása nemzetközi összehasonlításban a legmagasabbak közé tartozik, és ez különösen súlyosan érinti a nem tanuló 14-19 éves korosztályt. Közöttük a munkanélküliség, illetve a kényszerű inaktivitás, azaz a munkavállalás reménytelensége rendkívül magas. Ezzel magyarázható, hogy egyes évjáratokban, így például a 17 évesek között a munkanélküliség akár 40-50 százalék is lehet, az ország észak-keleti régióiban ennél is magasabb.

Az, hogy Magyarországon a fiatal korán lép a munka világába, meghatározza a fiatal munkaerőjének a minőségét is: ez azt jelenti, hogy a fiatalnak alacsony az iskolai végzettsége, nem alakult ki az a szocializációs szint, amire szükség van a munkavállaláshoz, értve ezalatt a felelősségvállalás, a konfliktuskezelés, a kötelességtudat és a munkatársakkal való együttműködési készségek hiányát vagy alacsony szintjét. A korán munkába lépő fiatal munkaerőpiaci hátrányos helyzete sokszor nem a munkába lépés első éveiben derül ki, hanem a későbbiekben. Így 22-26 éves korra romlik meg lát-

ványosan a csupán általános iskolát végzettek munkaerőpiaci pozíciója a középiskolát végzettekhez képest. Utóbbiak ugyanis – ha az iskola elvégzése után nehezen találnak is munkát – továbbképzéssel, a munka világára felkészítő tanfolyamok igénybe vételével, nyelvtanulással, a szélesebb kapcsolati tőke révén szerezhető átmeneti munkatapasztalatokkal – hasznosan tudják eltölteni a foglalkoztatottság megszakadásait, így akár a munkanélküli időszakot is.

A pályakezdekők munkába lépését segítő munkaerőpiaci eszközök – így például ezen eszközök közül a leggyakrabban igénybe vett eszköz, a továbbképzés (ez teszi ki az alkalmazott eszközökre jutó pénzösszeg több mint 50 százalékát) is szinte kizárólag azok számára érhető el, akik elvégezték a középiskolát. Ennek egyik oka az, hogy – mint a kritikák hangsúlyozták – nem eléggé igazítjuk hozzá a magyar valósághoz a Nyugat-Európából átvett modern munkaerőpiaci eszközrendszereket, ahol a középiskolai végzettség már szinte általános (Magyarországon mindössze mintegy 75%-os, de a munkanélküliek között ennél jóval alacsonyabb).

Nyugat-Európában a fiatalok többsége elvégzi a középiskolát, több országban kötelező a középiskola befejezése. A képzési rendszerek tehát ehhez az iskolai végzettséghez igazodnak. Az általános iskolát végzettekkel szembeni akaratlan diszkriminatív hatást erősíti a képzési rendszerek városcentrikussága. Az utazási költségtérítések ezen segíthetnének, de még nem épültek ki a kistélepülések felé azok az információs csatornák, amelyek révén a fiatalok számára ezek a lehetőségek elérhetővé válnának. Több megyében felismerték az információhiány munkanélküliség-növelő hatását, ezért a munkaügyi központok nagy hangsúlyt helyeznek az iskolákkal és a civil szervezetekkel való kapcsolatra, és ezek révén az információk helybe vitelére, illetve arra, hogy ők maguk is jobban megismerjék a helyi sajátosságokat.

A képzési célok jobb meghatározása érdekében szükség lenne szocio-marketing kutatásokra. A képzések eredményességének megfelelő mérése is hiányzik jelenleg, és ezért a továbbképzések szakmai kontrollja is elégtelen. Ehhez tantárgyakra bontott tesztvizsgálatokra lenne szükség, melynek eredményei alapján döntenének a munkaügyi szakemberek a legkorszerűbb oktatási intézmények, leghatékonyabb cégek és oktatási rendszerek között.

A munkanélküli eszközrendszer – részben a civil szerveződések alacsony szintje miatt – nem eléggé rétegorientált, nem tud alkalmazkodni az ország különböző területein, különböző adottságokkal rendelkező fiatalok sajátos helyzetéhez. Ezen – kifejezetten rétegfeladatra – nem is a nagy állami eszközrendszerek lennének hivatottak, hanem a finomhangolást elvégezni képes civil szerveződések, amelyek a legjobban ismerhetik a helyi társadalmak viszonyait, mert helyben keletkeznek. A szolgáltatások komplexitását is növelni kellene, értve ezalatt információk szolgáltatását, a reménytelenség feloldását, önbizalom növelését.

Magyarországon a társadalmat pszichológiailag felkészületlenül érte a tömeges munkanélküliség, ezért a munkanélküliek többsége súlyos szocializációs kudarcként éli meg helyzetét, nem készül fel arra a küzdelemre, melyre szüksége van, hogy kilábaljon saját nehéz helyzetéből. Ebben az egyéni küzdelemben a munkanélküli sokszor magára hagyatott, kevés az a civil szerveződés, amely segíteni képes, valamint az olyan intézmény, amelyhez fordulhat az egyén, ha környezete e státuszát devianciaként ke-

zeli. Többen hangsúlyozták az ezirányú szemléletváltás szükségességét is: a társadalom – bár a korábbi éveknél kevésbé – de még mindig kizorító magatartást tanúsít a munkanélküliekkel szemben, és nem szervezi meg megfelelően a munkanélküliek társadalmi életbe való bekapcsolódását, reszocializációját. Ennek egyik oka, hogy értékrendszerünk túlzottan munkacentrikus, ezen belül is a fizetésért folytatott munkát ismeri el valós értéknek. Azok tehát, akik elveszítik munkájukat, súlyos identitászavarokkal is küzdenek.

Ajánlások

1. Az ifjúság életesélyeit jelentősen javítaná a középiskola általánossá tétele, amire fokozatosan kell felkészíteni a társadalmat és az iskolarendszert. Az iskolarendszer hatékonyságát nem okvetlenül az egyének szintjén kell mérni, hanem azon, hogy az egész társadalom felkészültebben tud résztvenni a nemzetközivé váló, és rendkívüli módon kiéleződött munkaerőpiaci versenyben. A magasabb iskolai végzettség elengedhetetlen feltétele annak, hogy megfeljünk a XXI. század kihívásának. Az új információs és kommunikációs társadalom ugyanis magas szintű általános felkészültséget követel meg. A munkaerőpiaci siker is egyre inkább függ attól, hogy a munkavállaló mennyire képes alkalmazkodni a gyorsan változó munkaerőpiaci igényekhez, ami állandó átképzést, munkastílusváltást, új körülményeknek megfelelő magatartásformák átvételét jelenti. Nem lehet többé arra számítani, hogy 10-20 évet egy munkahelyen töltsünk, változatlan munka- és szociális feltételek között. *A rutin leértékelődik, a rugalmas alkalmazkodás képessége ezzel szemben felértékelődik.* Ez pedig állandó képzést és átképzést igényel nem csak a fiatalok, hanem a felnőttek társadalmában is. Képezni pedig csak megfelelő általános tudással rendelkező embereket lehet, azaz a középiskolai végzettség általánossá válása, és a felsőfokú végzettség gyakorivá válása a XXI. század munkaerőpiacának imperatívusza.

2. Az emberek személyiségi jegyeik különbözőségéből fakadóan egyéni módon reagálnak a munkanélküliségre, kiútkeresési taktikáik is eltérőek. Ezzel együtt fontos lenne vizsgálni az egyéni stratégiákat és taktikákat, és ennek alapján viselkedési modelleket kidolgozni, amely modellek ajánlásokat is tartalmaznának a munkaerőpiacon megoldást kereső emberek számára. E modelleket a civil szervezetek és a munkaügyi apparátus hasznosíthatnák akkor, amikor a munkát keresőknek tanácsot adnak.

3. A non-profit szervezeteket kell nem csak anyagilag hanem szakmai tudással és társadalmi elismertséggel is támogatni, mert sok esetben képesek lennének munkanélküliség komplex kezelésére, akár az egyén szintjén is. A civil szervezetek azon képessége, hogy a fiatalokkal nemcsak munkavállalóként, hanem sokfajta problémával küszködő egyénként képesek foglalkozni, különösen fontos a hátrányos helyzetű fiatalok segítségnyújtásában. Arra is felhívnánk a figyelmet, hogy a civil szektorban foglalkoztatott fiatalok a vállalkozói és az állami szférában a tapasztalatok szerint nem tudnak megfelelően helytállni, ezért még kidolgozatlan ezen átmeneti helyzetek kezelése is. Ezt segítené, ha a munkaügyi központok még nagyobb hangsúlyt tudnának helyezni az oktatási és civil szervezetekkel való kapcsolatra, és ezáltal az információk kicserélésére.

4. Új jelenség a tarósan munkanélküli szülők gyermekeinek rendkívül hátrányos helyzete. Ez különösen a serdülő korban, a pályaválasztás előtt álló fiatalokat érinti, mert megfelelő szülői segítség hiányában nem jutnak hozzá az alapvető ismeretekhez és anyagi háttérhez sem.

5. A pályakezdő fiatalok elhelyezkedési esélyeinek javításra még az eddigieknél is nagyobb és összehangoltabb intézkedések szükségesek. Ebben az eddigieknél is fontosabb szerepet kellene szánni a megelőzésnek. A konferencia szorgalmazta a pályaválasztási tanácsadás újbóli létrehozatalát, méghozzá a megváltozott igényeknek megfelelően életvezetési tanácsadási profillal, ami felkészítené a fiatalot arra, hogy ma már nem egy életre választ pályát, és az első szakma nagy valószínűséggel leértékelődik.

6. A konferencia fontosnak tartja arra felhívni a figyelmet, hogy – mint többen fogalmazták – a tárcák között elvész az ifjúság. A fiatal a munkaügy számára csak munkavállaló, a (bár sok erőfeszítést tesz arra, hogy komplexebben is kezelje a fiatalokat), művelődési tárca számára csak tanuló, a Népjóléti Minisztérium számára pedig inkább csak rászorult. Így a fiatal az életét meghatározó döntő fordulókon magára maradhat, és nem akkor segítik javítani a helyzetét, amikor még lehet: például az iskolából kimaradók esete is ilyen, akik kikerülnek esetleg mindhárom tárca látóköréből, vagy jobb esetben bejelentkeznek a munkaügyi központokhoz, meglehetősen kevés reménnyel arra, hogy szükség lesz rájuk.

7. A család már nem tudja ellátni régi szerepét abban, hogy szocializálja a fiatalokat a munka világához, és az iskola sem vállalta át ezt a szerepet. Az, hogy ez milyen hiányhelyzetet teremtett, megmutatkozik abban, hogy az ilyen irányú tevékenységet folytató civil szervezetekre mintegy rázúdulnak a diákok. A civil szervezetek társadalmi elismertsége és pénzügyi segítsége pedig olyan alacsony szintű, hogy e feladatokat csak nagy mennyiségi korlátozásokkal képesek vállalni.

8. Különösen a civil szervezetek képviselői hangsúlyozták, hogy a munkával való első találkozás nagyon fontos. A munka világából érő kudarcokat – az e kudarcokkal szemben még felkészületlen fiatalok – sokszor képtelenek megemészteni, és kisodródhatnak, s sokak számára ekkor lép be egy másik világ csábítása: a deviancia világáé, az alvilágé, jobb esetben a fekete gazdaságé.

9. A családról leszakadó fiatalok számára, akik szeretnének felnőtté válni, és nem tanulnak, de munkát sem kapnak, nincsenek intézményes találkozások. Nagyon nagy a távolság a magára maradt egyén és a szervezett nagy intézmények között. Ezen úrt a civil szervezetek ma még kevéssé tudják betölteni a már említett társadalmi elismertségük hiányában.

10. A munkaügyi központok, de a munkáltatókat képviselő gazdasági kamarák sem készültek fel megfelelően arra, hogy közvetítsék a fiatalok felé a munkaerőpiac igényeit. A munkáltatók kivonulása a szakképzésből, a munkakultúrára való nevelésből, szakadékot hozott létre a magas igényeket támasztó piac- és a munkatapasztalatoktól megfosztott, az iskolapadhoz kötött fiatalok között.

11. Az ifjúság munkaerőpiaci bekapcsolódásának segítsége tehát olyan komplex feladat, amely nem kezelhető megfelelően a tárcaérdekek szerint szabdaltszerű intézményrendszerben.